

Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació
Núm. 14 (juliol-desembre, 2009), p. 127-154
Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana
ISSN: 1134-0258

DOI: 10.2436/20.3009.01.47

ASSAJOS I ESTUDIS

Escoltisme, lleure i educació a Menorca (1913-1936)

Scouting, leisure and education in Menorca (1913-1936)

Xavier Motilla Salas
Universitat de les Illes Balears

Data de recepció de l'original: març 2009

Data d'acceptació: maig 2009

ABSTRACT

Scouting was introduced to Minorca in 1913 in the form of Exploradors d'Espanya: a body created just one year before by the Spanish State. The aim of this paper is to offer an initial insight into activities carried out by scouts on the island in the educational fields of nature and recreation from the creation of the organization through to the beginning of the Spanish Civil War within the framework of the general development of scouting in nearby areas and, more specifically, the form that was adopted in Minorca.

By way of a summary, both in its initial stage between 1913 and 1921 and second stage between 1925 and 1936, scouting in Minorca was closely related to the Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó; the association through which it was introduced to the island, in whose headquarters the Comitè Local de Maó d'Exploradors d'Espanya was based. This was because, wishing to exert an educational influence on the young that went further than school education, the Ateneu raised the possibility of a programme of free-time educational activities in the countryside through the introduction of a scout movement on the island, with the creation in

1913 of the Comitè Local d'Exploradors d'Espanya, at the request of military officer Llorenç Lafuente Vanrell.

Soon personalities associated with the Ateneu de Maó who belonged to Minorca's military corps, took the movement over, clearly militarizing it. This was more than evident if we bear in mind the scout system that was adopted, since the Exploradors d'Espanya represented the militarist Spanish nationalist modality of the scout movement in Spain. Despite this, its initial development in Minorca should be understood within the context of a spirit of educational renewal, since other people associated with the movement from the world of education, like Antoni Juan Alemany and Mateu Fontirroig Jordà, brought scouting to schools. Indeed, the first two groups of scouts that were created in Maó were run by the two teachers. Consequently, together with school camps, they might be considered the first signs of new educational practices in Minorca outside the boundaries of schools. This first period of the scouting movement in Minorca should perhaps be considered the most fructiferous and interesting, from an educational point of view.

Whatever the case, the movement entered a decline and disappeared in 1921, and scouting activities did not recommence until 1925, in the midst of the Primo de Rivera dictatorship, under the auspices of the authorities back then. During this second stage of scouting in Minorca, some primary and secondary school teachers were also involved in it (like the aforementioned Mateu Fontirroig Jordà, Francesc Cardona Carreras, Emiliano Castaños Fernández, Joan Hernández Mora and Francesc Seguí Coll). The scout movement in Minorca disappeared when the Spanish Civil War broke out. It must be remembered that many of its heads and scout leaders at the time were military officers associated with conservative-thinking circles in Maó, which meant that the movement did not count on the approval of the authorities.

KEY WORDS: scouting, leisure, education outside school, Minorca.

RESUM

L'any 1913 s'introduí a Menorca l'escoltisme sota la modalitat dels Exploradors d'Espanya, que tan sols feia un any que s'havien creat a l'Estat espanyol. En aquest article pretenem apropar-nos a les activitats dutes a terme pels Exploradors a l'illa en el camp de l'educació en el lleure i la natura, des que van ser creats fins que començà la Guerra Civil, en el marc del desenvolupament general de l'escoltisme en el nostre entorn més proper i, específicament, de la modalitat que s'adoptà a l'illa .

PARAULES CLAU: escoltisme, lleure, educació fora de l'escola, Menorca.

RESUMEN

En 1913 se introdujo el esculatismo en Menorca adoptándose la modalidad de los Exploradors d'Espanya que tan sólo un año antes se habían creado en nuestro país. El artículo pretende ofrecer una primera aproximación a las actividades llevadas a cabo por los Exploradors en la isla, en el campo de la educación en el ocio y la naturaleza, desde su creación hasta al inicio de la Guerra Civil, en el marco del desarrollo general del esculatismo en nuestro entorno más próximo y, específicamente, de la modalidad que en la isla se adoptó.

PALABRAS CLAVE: esculatismo, ocio, educación fuera de la escuela, Menorca.

INTRODUCCIÓ

Hom sap que el moviment escolta s'introduí a l'Estat espanyol oficialment l'any 1912, però se'n podria considerar un precedent la societat científica La Exploradora, organitzada per Manuel de Iradier Bulfy (1854-1911) a Vitòria amb l'objectiu de donar-li suport durant els viatges que realitzà per Guinea Equatorial entre 1874 i 1884. Una vegada que tornà a la ciutat natal, Manuel de Iradier organitzà una agrupació de joves, anomenada La Joven Exploradora.¹ Tal com han assenyalat els historiadors Albert Balcells i Genís Samper,² la primera notícia publicada per la premsa madrilenya sobre l'escoltisme data del 30 de maig de 1912 i correspon a un article intítulat «Como se inició este Movimiento en España», de Teodoro de Iradier (capità de cavalleria i propietari d'una revista d'armes), que va ser publicat a la *Correspondencia de España* i que posteriorment fou inclòs com a introducció als primers estatuts de l'Asociación Exploradores de España.³ Teodoro de Iradier y Herrero

¹ Vegeu: CRUZ OROZCO, JOSÉ IGNACIO (1995). *Escultismo, Educación y Tiempo Libre. Historia del asociacionismo scout en Valencia*. València: Generalitat Valenciana, Institut de la Joventut, pàg. 28-40; MARTÍNEZ NAVARRO, ANASTASIO. «El esculatismo en el marco de la educación física: su implantación en España»; RUIZ BERRIO, JULIO (comp.) (1985). *La educación en la España contemporánea. Cuestiones históricas. Libro homenaje a Ángeles Galino*. Madrid: Sociedad Española de Pedagogía, pàg. 151-163.

² BALCELLS, ALBERT; SAMPER, GENÍS (1993). *L'escoltisme català (1911-1978)*. Barcelona: Editorial Barcanova SA, pàg. 42.

³ IRADIER HERRERO, TEODORO (1912). *Los Exploradores de España (Boy Scouts Españoles). Estatutos y reglamento orgánico*. Madrid, pàg. 5-13. El text complet pot consultar-se a l'obra: CRUZ OROZCO, JOSÉ IGNACIO. *Escultismo, Educación... Op. cit.*, pàg. 153-158.

(1869-1940), introductor de l'escoltisme a l'Estat espanyol i nebot de l'esmentat Manuel de Iradier, en els freqüents viatges per Europa conegué moviments juvenils que aleshores existien en altres països. De tot el que analitzà, s'interessà especialment pel model formatiu desenvolupat per Robert Stephenson Smith Baden-Powell (1857-1941), fet que l'animaria a endegar un grup escolta a l'Estat espanyol.⁴

Baden-Powell, pare de l'escoltisme britànic, desenvolupà un mètode educatiu a partir de les experiències que visqué l'any 1900 en la defensa de l'assetjament de la ciutat sud-africana de Mafeking durant la guerra anglobòer. Aleshores recorregué l'organització dels nens confiant en ells i donant-los responsabilitats en tasques de correus, ordenances, bombers, etc. Així mateix, fou cabdal el coneixement que tingué, d'una banda, de les experiències de l'associació dels Boy's Brigade —fundada l'any 1884 per William Alexander Smith (1854-1914)— i, de l'altra, per la influència que tingué en ell l'American Woodcraft for Boys —fundada l'any 1901 per Ernest Thompson Seton (1860-1946)— educador protoecologista que promovia la formació de petits grups de nens que, en règim d'autogovern, es formaven en contacte amb la natura mitjançant jocs inspirats en les pràctiques dels indis americans idealitzats en els ritus iniciàtics. De fet, la influència de l'experiència educativa de l'American Woodcraft for Boys de Seton fou més gran en el mètode escolta que ideà Baden-Powell que no pas la de la Boy's Brigade de Smith. Segons Balcells i Samper,⁵ a qui seguim, es pot afirmar que l'escoltisme de Baden-Powell era un joc emmarcat en la natura, o, com a mínim, a l'aire lliure, que permetia l'infant enfortir-se físicament; no tenia res a veure amb la gimnàstica escolar ni amb l'ensinistrament dels centres de cadets. Els objectius del joc escolta, per Baden-Powell, eren aquells que promovien el desenvolupament del caràcter, la intel·ligència, la creativitat i l'esperit de servei al proïsme i a la societat, així com també l'enfortiment de la salut física. El mètode escolta exi-

⁴ Sobre la biografia de Baden-Powell, poden consultar-se, entre d'altres: BOVET, PIERRE (1925): *Baden-Powell educador de juventudes. Bases psicológicas y valor educativo del escultismo, el instinto de lucha y el ideal de los jóvenes*. Madrid: Espasa-Calpe; MAUDIT, JEAN (1963). *Baden Powell (fundador de los scouts)*. Madrid: Santillana; CATHERALL, ARTHUR (1965). *El joven Baden-Powell*. Madrid: Santillana; CANOVAS, L. (1974). *Baden Powell*. Barcelona: Ediciones Don Bosco; HILLCOURT, WILLIAM (1992). *Baden-Powell. Las dos vidas de un héroe*. Caracas: Asociación Venezolano-Americana de Amistad; CORPAS, PEDRO (1994). *Robert S. Baden-Powell*. Madrid: CCS; JEAL, TIM (2001). *Baden-Powell. Founder of the Boy Scouts*. Londres: Book Review; BADEN POWELL, ROBERT (2007). *Escultisme per a nois*. Vic: Editorial Eumo [amb pròlegs d'Antoni Tort i Salomó Marquès sobre la figura de Baden Powell i l'escultisme a Catalunya, respectivament].

⁵ BALCELLS, ALBERT; SAMPER, GENÍS. *L'escultisme... Op. cit.*, pàg. 18-21.

gia una educació basada en l'acció, en detriment de la transmissió vertical del saber teòric.

Hom sap que, tot i que Baden-Powell no era un pedagog professional, la seva empresa educativa fou inseparable del moviment de reforma educativa, conegut com Escola Nova o pedagogia de l'acció. Baden-Powell fou coetani de Cecil Reddie (1858-1932), iniciador de l'Escola Nova a Anglaterra a partir de l'experiència d'Abbotsholme l'any 1883, de John Handen Badley (1865-1935) col·laborador de Reddie i creador de la Bedales School l'any 1893, qui aportà algunes innovacions sobre l'experiència d'Abbotsholme, com ara la coeducació, més atenció a l'autogovern i la participació dels alumnes en l'ordre intern escolar—, i del francès Edmond Demolins (1852-1907), creador, l'any 1899, de l'École des Roches en un vell castell de Normandia sota la influència de les escoles noves angleses, i que va ser dirigida, anys més tard, per Georges Bertier, iniciador de l'escoltisme a França. A Itàlia, el principi d'aquesta renovació educativa estigué representada per Maria Montessori (1870-1952), qui el 1907 inaugurà la Casa dei Bambini; a Bèlgica, per Ovide Decroly (1871-1932), amb els assaigs a l'Institut d'Uccle per a infants anormals el 1901 i que posteriorment aplicà també a l'École de l'Hermitage el 1908 a Brussel·les; i, a Suïssa, per Edouard Claparède (1873-1940), fundador a Ginebra de l'Institut J. J. Rousseau el 1912. Fou precisament M. Montessori qui afirmà que els Boy Scouts d'Anglaterra eren la continuació natural de l'educació que ella impartia als més petits en el seu centre d'educació preescolar.⁶ Així mateix, Adolphe Ferrière (1879-1960), fundador del Bureau International des Écoles Nouvelles i encarregat de propagar el moviment escolar renovador a tot el món, reconegué també, a l'obra *L'École Active* (1922), que l'escoltisme participava plenament en el corrent pedagògic renovador, quan afirmà que per als partidaris de l'Escola Activa Baden-Powell era el representant més il·lustre fora de l'àmbit escolar.⁷

Baden-Powell difongué la seva obra educativa en algunes publicacions, com ara *Scouting for boys* (1908),⁸ llibre bàsic del moviment escolta, que suposà l'enlairament del que a partir d'aleshores es denominaria genèricament escoltisme i que es presentà com un projecte educatiu fonamentat, bàsica-

⁶ Citat a: FORESTIER, MARCEL D. (1966). *Escoltisme, ruta de llibertat*. Barcelona: Suc. de Joan Gili, 1966, pàg. 38.

⁷ Citat a: BALCELLS, ALBERT; SAMPER, GENÍS. *L'escoltisme... op. cit.*, pàg. 20.

⁸ Hi ha una edició recent de l'obra en català, precedida d'estudis i cronologies a cura d'Antoni Tort, Salomó Marquès i Pere Solà. BADEN POWELL, ROBERT (2007). *Escoltisme per a nois*. Vic: Editorial Eumo.

ment, en quatre principis: fe i confiança en la natura, energia i innata bona voluntat del nen; educació positiva, és a dir, la convicció que, per impedir que el nen faci quelcom malament, se l'ha de dirigir cap a un bé real; responsabilitat i autoeducació, és a dir, reconèixer que el nen és actor de la seva pròpia educació i desenvolupament; i, finalment, partir de les necessitats, exigències, característiques, moment evolutiu i context vital del nen. D'aquesta manera, l'escoltisme de Baden-Powell oferí també una proposta metodològica fonamentada en una educació activa i integral, que girava entorn de quatre objectius que preparaven per a la vida, i en la qual el joc i la natura, respectivament, constituïrien un mitjà i un espai fonamentals. Els objectius en els quals es fonamentà l'educació integral en l'escoltisme —l'educació del caràcter amb el conreu de determinades qualitats cíviques i morals; l'educació física, per mitjà del vigor i els hàbits saludables; el desenvolupament de les arts manuals i destreses, gràcies a la capacitació tècnica, manual i intel·lectual; i l'estímul de l'esperit de cooperació i servei al proïsme, a la pàtria i a Déu— no han de considerar-se de forma aïllada en el si del projecte educatiu escolta, com afirma Cieza García,⁹ sinó que apareixen interrelacionats i integrats amb la finalitat de fomentar el desenvolupament personal, social i transcendental de cada subjecte. Proclamat Cap de l'escoltisme mundial el 1920, Baden-Powell també publicà altres obres que afavoriren la difusió i consolidació del moviment escolta, com *Aids to Scoutmasterships* (1920), *Girl Guiding* (1921), *Rovering to success* (1922) i *Lessons from de Varsity of Life* (1934), entre d'altres. El 1937, moment en què el moviment escolta s'havia estès àmpliament pel món, Baden-Powell es retirà de la vida escolta activa.

Iradier, com Baden-Powell, tenia una inclinació especial envers l'estudi dels aspectes educatius de la milícia. Així és que, per exemple, va dirigir durant anys el Colegio Santiago, on atenien els orfes dels militars de l'arma de Cavalleria. També va estudiar els moviments juvenils que hi havia a altres països, i s'interessà especialment, com hem dit, pel mètode escolta de Baden-Powell.¹⁰ El moment era propici per a Teodoro de Iradier i els seus antecedents familiars —recordem l'experiència del seu oncle, Manuel de Iradier— d'alguna manera el van ajudar a fer possible la fundació dels Exploradors d'Espanya el 30 de juliol de 1912. L'hi ajudà l'escriptor català instal·lat a Madrid, Artur

⁹ CIEZA GARCÍA, JOSÉ ANTONIO. «La educación física en la obra de Baden Powell (1875-1941)». *Historia de la Educación*. Salamanca, núm. 20 (2001), pàg. 283-306; aquí, pàg. 284-285.

¹⁰ CRUZ OROZCO, JOSÉ IGNACIO. *Escultismo, Educación... Op. cit.*, pàg. 28.

Cuyàs Armengol (1845-1925), qui el 1913 publicà *Hace falta un muchacho*,¹¹ llibre propagandístic sobre l'escoltisme que resumia la filosofia de l'educació del moviment escolta, i qui, a més, el 1915 fou nomenat comissari general dels Exploradors d'Espanya, en substitució d'Iradier. Cuyàs, autor també de *Los Exploradores de España: ¿Qué son? ¿Qué hacen?*,¹² havia conegut i estudiat el moviment a Anglaterra i als Estats Units i féu una intensa campanya periodística a favor de la implantació de l'escoltisme, en diaris com *El Hogar Español*, *Mundo Militar*, *Pro Infancia*, *Nuevo Mundo*, *La Tribuna*, *Mundo Gráfico*, *Heraldo de Madrid* y *ABC*. A aquesta tasca propagandística aviat, s'hi afegiren el doctor Tolosa Latour, el catedràtic Domínguez de Rueda i el periodista Ruíz Ferry, entre d'altres.¹³ Iradier, que formava part del Cuarto Militar del Rei, el 1917, ja fora dels Exploradors fundà una altra organització, anomenada Los Hidalgos de la Patria, així com també un Instituto de Afirmación Personal, que admetia la formació per correspondència. A més, el Directori militar de la dictadura de Primo de Rivera li encomanà, el 1924, la redacció d'un *Catecismo del Ciudadano*,¹⁴ del qual s'imprimiren tres-cents mil exemplars.

Iradier, coneixedor de l'escoltisme mundial a través dels Boys Scout i dels Eclaireurs de France, intentà adaptar l'escoltisme a la identitat cultural i social espanyola. Per això, canvià alguns aspectes de la fórmula de la promesa i de la Llei escolta, la qual adoptà el nom de Codi de l'Explorador i, seguint el model francès, la dotà de dotze articles.¹⁵ Segons Martínez Navarro, a qui seguim,

¹¹ CUYÁS ARMENGOL, ARTURO (1913). *Hace falta un muchacho. Libro de orientación en la vida para los adolescentes*. Madrid: Julián Palacios.

¹² CUYÁS ARMENGOL, ARTURO (1912). *Los Exploradores de España: ¿Qué son? ¿Qué hacen?* Madrid: Julián Palacios.

¹³ LÓPEZ LACÁRCCEL, JOSÉ MARÍA (2003). *Así fuimos, así somos. Historia de Scouts de España. Exploradores de España*. Madrid: Federación de Asociaciones Scouts de España, pàg. 18.

¹⁴ IRADIER Y HERRERO, TEODORO DE (1924). *Catecismo del ciudadano*. Madrid: Depósito de la Guerra, Publicaciones del Directorio Militar.

¹⁵ El primer Codi de l'Explorador que pràcticament es va mantenir inalterable (llevat de petits matisos de redacció) fins l'1 de desembre de 1933, quan va ser canviat per la Llei de l'Explorador i, seguint les recomanacions mundials, es reduí a deu articles, diu així: «1º. El explorador es honrado, y su palabra merece absoluta confianza; 2º. El explorador no teme el ridículo cuando de ejecutar obras nobles se trata; 3º. El explorador es obediente, es disciplinado, es leal; 4º. El explorador tiene iniciativas, pero también es consciente de la responsabilidad de sus actos; el explorador es tolerante, es cortés, es servicial; el explorador es amigo de todos, y considera a los demás exploradores como hermanos suyos, sin distinción de clases; el explorador es valiente y tiene afán por ser útil y ayudar a los débiles; el explorador hace cada día una buena acción, por modesta que sea; el explorador ama a los animales, a los árboles, a las plantas; el explorador es limpio y esta siempre alegre; el explorador es económico, es trabajador, es tenaz, es perseverante; el mayor honor del explorador es serlo, porque este título supone alteza de miras y nobleza de sentimientos». Citat a. GENOVÉS GUILLÉN, ENRIQUE (1984). *Cronología del Movimiento Scout*. Madrid: Imprenta Tutor, pàg. 14-15.

allò que més caracteritzà els Exploradors d'Espanya d'Iradier —a més de les mínimes adaptacions que realitzà en la fórmula de la promesa i de la Llei escolta— fou l'òptica de militar regeneracionista que el fundador li imprimí: atorgà a l'associació una aurèola messiànica excessiva i la revestí d'un estil militar rígid i mancat de naturalitat, la qual cosa féu que la iniciativa perdés puresa i qualitat pedagògica.¹⁶

Els primers nuclis escoltes a l'Estat espanyol es formaren a Vitòria i Osca els mesos d'agost i octubre de 1912, respectivament. Alhora, es constituí a Madrid un comitè directiu nacional, el principal impulsor del qual i secretari fou Teodoro de Iradier. Alguns noms rellevants implicats en el començament foren: José Messía, duc de Tamames, senador del Regne i primer president del Comitè Directiu Nacional, amb posterioritat Consell Nacional; el propi Iradier, capità de Cavalleria i primer secretari comissari general; Artur Cuyàs Armengol, aleshores redactor en cap d'*El Hogar Español*, vocal de propaganda; i Francisco García Molinas, aleshores secretari del Senat i vicepresident del Comitè.¹⁷ L'associació esmentada fou declarada oficial per la RO del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, de 12 de febrer de 1914. En una crònica dels inicis publicada a *El Explorador*, s'afirmà que: «*Apenas hace un año que los Exploradores de España están constituidos y ya forman esta benemérita Asociación, un importantísimo núcleo de cerca de 20.000 Boy-Scouts*», per a prosseguir amb unes afirmacions que evidencien que, als inicis, l'associació era vista amb recel per diversos sectors de la societat: «*Así lo comprenden y van entendiendo, aún aquellos que lanzaron censuras máximas en el período de formación; más siempre ha de haber ciertos espíritus mediocres que todo lo ven a través del cristal de sus egoísmos, que no quieren darse cuenta de los beneficios inmensos de tal agrupación*».¹⁸ Sigui com sigui, el cert és que, encara que quantitativament els exploradors van augmentar ràpidament arreu de l'Estat, els començaments no foren fàcils. Al principi, foren vistos amb recel per part de l'Església —fruit de llur estreta vinculació amb el moviment escolta nascut a Anglaterra i, per tant, fora de la seva òrbita d'influència, el fundador de la qual era protestant—, així com

¹⁶ MARTÍNEZ NAVARRO, ANASTASIO. «El escultismo en el marco...». *Op. cit.*, pàg. 156.

¹⁷ Amb posterioritat, el duc de San Pedro de Galatino i García Molinas substituïren el duc de Tamames a la presidència de l'associació; Cuyàs, duc de Lluna, Decref, Sánchez Arias i la Cierva succeïren Iradier a la Comissaria General, i, a més, Trucharte, Gándara i Castro serien secretaris successivament. LÓPEZ LACÁRCEL, JOSÉ MARÍA. *Así fuimos...* *Op. cit.*, pàg. 18.

¹⁸ *El Explorador. Revista de los Exploradores de España*. Any v, març de 1917 (núm. 54). Citat a: CERDA, MATEU (1998). *L'escoltisme a Mallorca (1907-1995)*. Barcelona: Biblioteca Abat Oliba, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg.102.

també pels sectors educatius renovadors —que no veien amb bons ulls l'elevat grau de militarització que els Exploradors d'Espanya havien fet del moviment escolta, potser en una interpretació més militaritzada del projecte educatiu inicial de Baden-Powell, a causa de la pròpia visió que en tingué Iradier.

Aviat la no confessionalitat dels Exploradors d'Espanya es veié modificada per l'interès de l'Església de controlar el moviment, atès la creixent influència educativa que tenia. La primera notícia documentada sobre un escoltisme de clara orientació confessional la trobem a Mallorca, en la iniciativa del bisbe Pere Joan Campins i Barceló (1859-1915). Cal tenir en compte que una de les característiques principals del seu pontificat a l'illa de Mallorca fou el control de les escoles i dels moviments juvenils que realitzà. Durant el seu episcopat es fundaren, seguint les orientacions de Baden-Powell, els Trescadors, grup creat sota els auspicis del Patronat Obrer Balear. El 1913 es crearen els Al·lots Guaites —sota la direcció del prevere Francesc Sureda i Blanes—, que fins el 1918 no s'integraren en els Exploradors d'Espanya, una vegada que el bisbe Campins superà les reticències que tenia respecte de la confessionalitat de l'Associació.¹⁹ En aquest sentit, hem de dir que al si de l'Associació dels Exploradors d'Espanya hi hagué enfrontaments i una crisi interna important, fomentada per jesuïtes i escolapis —encapçalats pel jesuïta pare Rubio i amb la prompta adhesió dels ducs de la Vega, de la Conquesta i de Santo Mauro, i dels comtes de Grove, de San Pedro de Galatino i de Peñalver, entre d'altres. Finalment, es resolgué el febrer de 1915 a favor de la confessionalitat del moviment; consegüentment, se'n reformaren els estatus i hi foren integrats els escoltismes dissidents —com ara, els Scouts catòlics de Madrid—, prèvia renúncia d'Iradier al càrrec de secretari comissari general i amb la dimissió automàtica de qui aleshores era el president de l'Associació, el duc de Tamames, i d'altres membres de la direcció nacional.²⁰

¹⁹ GONZÁLEZ-AGAPITO, JOSEP; MARQUÈS, SALOMÓ; MAYORDOMO, ALEJANDRO; SUREDA, BERNAT (2002). *Tradicció i renovació pedagògica. 1898-1939. Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Biblioteca Abat Oliba, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 341. Sobre l'escoltisme mallorquí vegeu: CERDA, MATEU (1998). *L'escoltisme... Op. cit.*

²⁰ En una assemblea general extraordinària posterior, que tingué lloc l'11 de març del mateix any, tot i que no arribaren a tractar el tema pel qual havia estat convocada i en què demanaren disculpes per les discrepàncies internes pel bé de l'associació, sol·licitaren al duc de Tamames que continués sent-ne el president. Ell, per part seva, retirà la renúncia al càrrec i es formà una altra junta de govern, en la qual figurarien Antonio Trucharte, com a secretari, Artur Cuyàs, com a comissari general i Teodoro de Iradier, com a vocal. Dos anys més tard, el duc de San Pedro de Galatino ocuparia la presidència en substitució del duc de Tamames per defunció. Vegeu: BUENDÍA, FABIÁN (1984). *Los Exploradores de España. Retazos de su historia*. Madrid: Imprenta Tutor, pàg. 63 i següents.

A més del recel inicial generalitzat a tot l'Estat, atès els inicis no confessional i l'elevat grau de militarització del moviment, en algunes regions del nostre entorn cultural més proper, com ara Catalunya, per exemple, tampoc no foren vistos amb bons ulls per part de la societat, principalment —com ja hem dit— pel grau elevat de militarització, però també pel centralisme i espanyolisme, i no arribaren a arrelar entre la població, que desenvolupà el seu propi escoltisme d'arrels catalanistes. Així és que, en aquest sentit, el 1912, es creà una efímera associació escolta, que adoptà el nom de Jovestels, fundada per Ignasi Riera, periodista i polític republicà, que tingué un marcat caràcter catalanista, federalista i democràtic. Contrastava, per tant, amb els Exploradors Barcelonesos —fundats aquell mateix any per Pere Rosselló, capità de Cavalleria—, que representaren l'opció militarista, centralista i espanyolista de l'escoltisme a Catalunya. Malgrat que aquests últims tingueren un creixement ràpid i uns inicis brillants, que propiciaren que s'expandissin ràpidament per tot Catalunya amb el nom d'Exploradors d'Espanya, no arribaren a arrelar entre la població i entraren en una fase de declivi evident, malgrat els esforços per potenciar-los com a alternativa a l'associacionisme catalanista per part d'algunes autoritats provincials i locals, sobretot en temps del Directori militar. Ja en temps de la dictadura de Primo de Rivera, el 1928, Josep M. Batista i Roca desenvolupà un escoltisme d'un caire nacionalista marcat, amb el noms de Germanor de Minyons de Muntanya i de Germanor de Noies Guies —segons si era adreçat als nens i joves o a les nenes i joves, respectivament—, la difusió dels quals augmentà amb la caiguda de la dictadura. La pretensió de Josep M. Batista amb els seus Minyons de Muntanya, que practicaren les propostes de Baden-Powell en les excursions i campaments, fou convertir el moviment en un instrument eficaç de redreçament de la joventut catalana.²¹ Al País Valencià, també des dels inicis de l'escoltisme a l'Estat espanyol, trobem la formació de diversos grups dels Exploradors d'Espanya, que el 1927 s'agruparen majoritàriament en la Federació Regional Valenciana d'Exploradors. En l'orientació que tingué l'escoltisme valencià podem observar una certa evolució en què progressivament s'abandonà el militarisme i l'autoritarisme per apropar-se progressivament a enfocaments més moderns i propis de l'escoltisme europeu, no sense suscitar-se tensions derivades de les

²¹ Per conèixer amb més detall l'escoltisme d'arrels catalanes vegeu: VALLORY SUBIRA, EDUARD; QUERA, JORDI G. (1994). *Excursionisme i escoltisme*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; BALCELLS, ALBERT; SAMPER, GENÍS. *L'escoltisme... Op. cit.*; SAMPER, GENÍS (1992). *50 anys d'escoltisme català. 1927-1978*. Barcelona: Fundació Jaime Bofia, Federació Catalana d'Escoltisme i Guiatge; MARQUÉS, SALOMÓ (1984). *L'escoltisme giront*. Girona: Edicions del Pèl.

diferències interpretatives a l'hora de practicar l'obra de Baden-Powell. En aquest sentit, són prou significatives, a tall d'exemple, les afirmacions que el 1927 Emili Beüt féu en adreçar-se a un col·lega escolta a partir d'uns incidents amb el Consell Nacional de Madrid: «*Estoy convencido de que la batalla no está contra la tropa de Madrid, sino que se trata de la eterna lucha entre quienes abogamos y luchamos por el verdadero Escultismo de Baden-Powell y quienes pretenden que los exploradores españoles sean batallones infantiles*».²²

Els Exploradors d'Espanya, que sempre comptaren amb el suport de la Casa Reial, gaudiren, per això mateix, de la protecció governamental, que en anys successius, des de la fundació de l'Associació, promulgà diverses normes que els afavoriren. Així és que, per exemple, el 1914, segons RO de 12 de febrer, s'autoritza els mestres d'escoles públiques oficials per ser instructors dels Exploradors d'Espanya i per percebre de gratificacions l'associació.²³ Disposicions posteriors, també del Ministeri d'Instrucció Pública —RO de 5 de maig de 1916 i RO de 28 de juny de 1918—, autoritzaren els rectors de les universitats perquè concedissin a les juntes directives dels Exploradors d'Espanya l'autorització necessària per poder fer les reunions a les aules d'aquells centres docents; així mateix, disposaren que els passeigs i excursions, verificats pels mestres com a instructors dels Exploradors els diumenges, fossin considerats de la mateixa validesa que els que es fessin en horari escolar.²⁴ No solament des del Ministeri d'Instrucció Pública es protegiren i fomentaren els Exploradors, sinó que el Ministeri de la Guerra també els donà cobertura legal. Segons RO de 21 de maig de 1919, es declararen d'utilitat per a les biblioteques de l'exèrcit les publicacions del Consell Nacional dels Exploradors.²⁵ A més, el 26 de febrer de 1920 fou declarada, per RD, associació oficial i nacional pel rei Alfons XIII i en protegia l'organització, les insígnies i la targeta d'identitat.²⁶

²² Citat a: CRUZ OROZCO, JOSÉ IGNACIO. *Escultismo, Educación... Op. cit.*, pàg. 48.

²³ La disposició esmentada, en la qual es reconeixia el caràcter oficial dels Exploradors d'Espanya, també afirmava que: «*Se ha servido también autorizar a los Maestros de las Escuelas públicas oficiales para que puedan concurrir a los concursos que dicha Sociedad abra, a fin de contribuir como Instructores a la educación e Instrucción de los jóvenes asociados, y por estos cargos, cuyo nombramiento por la misma Sociedad será hecho, podrán percibir gratificación, que no es incompatible con los sueldos que reciban del Estado, aunque sea éste el que los conceda cuando la oportuna consignación de presupuesto lo permita*». ASOCIACIÓN NACIONAL DE LOS EXPLORADORES DE ESPAÑA (1923). *Estatutos y reglamento orgánico de la asociación nacional de los Exploradores de España y disposiciones oficiales que afectan a la misma*. Águilas: Tip. Alarcón, pàg. v-xiii; aquí, vi.

²⁴ *Ibid.*, pàg. vi-vii.

²⁵ *Ibid.*, pàg. ix-x.

²⁶ El decret recollia en sis articles les disposicions següents: 1r L'Associació dels Exploradors d'Espanya es considerava oficialment nacional, i l'organització, direcció i foment de les filials restaven sota la

En temps de la dictadura primoriverista es continuà protegint i fomentant l'Associació dels Exploradors d'Espanya, fet que acabaria per accentuar més els recels amb què foren vistos pels sectors progressistes, contraris a la política del règim, ja que els consideraven un instrument al servei de la dictadura. En aquest sentit, Alexandre Galí, historiador de la cultura i pedagog, arribà a afirmar d'ells que: «En venir la dictadura militar, els Exploradores van ser un instrument del dictador, que els va atorgar cada vegada una protecció major, cosa que va contribuir a distanciar-los més del poble».²⁷ A més, s'ha de tenir en compte que Primo de Rivera va ser vocal fundador del Consell Nacional dels Exploradors d'Espanya i, per tant, no hauria d'estranyar a ningú, ateses les finalitats de l'associació i l'elevat grau de militarització, que un dels objectius del directori fos protegir-la i fomentar-la, i, per tant, es produïa una instrumentalització més que evident dels exploradors en la política inicial del directori militar.²⁸ Sigui com vulgui, el creixement dels Exploradors d'Espanya en nacionalitats històriques com Catalunya es veuria frenat, i no solament per l'opinió adversa dels sectors progressistes. Així és que, per exemple, el 1928, passats setze anys de la fundació dels Exploradors Barcelonesos pel capità de Cavalleria Pere Rosselló, i malgrat el caràcter oficial de l'Associació, continuaven sent vistos amb recel per part d'alguns sectors eclesíastics. La desconfiança els afectava encara més que l'acusació permanent de militaristes. A *Cataluña Escultista* es recordava que Pius XI havia dit que els escoltes eren «*la esperanza de la Religión, de la Iglesia, de la Familia y de la Patria*», i també es remarcava que la finalitat estatutària dels Exploradors d'Espanya era «*desarrollar en la*

dependència del Consell Nacional, amb seu a Madrid; 2n Cap particular i/o entitat podia organitzar ni dirigir grups d'exploradors sense l'autorització escrita del Consell Nacional, que havia de tenir cura especialment que la instrucció i educació dels exploradors s'ajustés al que manifestava l'Associació al Ministeri d'Instrucció Pública en sol·licitar el reconeixement oficial de la seva personalitat jurídica; 3r El vestit que portaven els associats per a les pràctiques era adoptat per l'Associació i quedava prohibit que persones que no formessin part de l'Associació l'usassin, o models semblants; també es prohibien l'ús d'insignies i de targetes d'identitat iguals o anàlogues a les que els associats usaven amb caràcter oficial; 4t Els treballadors dels Ministeris, que, a més de complir els deures que hi tinguessin, presentessin els seus serveis com a Instructors a l'Associació, a satisfacció de la seva entitat directora, podien ser objecte de recompenses; 5è Els Ministeris de la Guerra i d'Instrucció Pública determinarien els avantatges que podien concedir-se als exploradors que tinguessin un historial brillant en ingressar a l'exèrcit i als instituts i universitats; 6è Les autoritats civils, militars i eclesíastiques donarien als Exploradors d'Espanya tota la cooperació possible i beneficiosa a la finalitat educativa que perseguia l'Associació. *Ibid.*, pàg. XI-XII.

²⁷ GALÍ, ALEXANDRE (1983). *Historia de les institucions i del moviment cultural a Catalunya: 1900-1936*. Llibre X: *Institucions de cultura popular*. Barcelona: Fundació Alexandre Galí, pàg. 147.

²⁸ BALCELLS, ALBERT; SAMPER, GENÍS. *L'escoltisme... Op. cit.*, pàg. 53.

juventud el amor a Dios y a la Patria, el respeto al Jefe del Estado y a las leyes de la Nación, el culto al honor y el cumplimiento del deber».²⁹ Tan sols dos mesos més tard, en aquesta publicació, veus com la de Carlos de Cifuentes s'afanyaren a negar que l'educació escolta fos neutra, car, segons ell, era un moviment essencialment religiós.³⁰ Alhora, també intentà desmentir l'acusació de militarisme: «*No es militarista [afirmaria Cifuentes] la Institución de los Exploradores hasta el punto de que, ni para los pocos desfiles que tienen que hacer, se les enseña instrucción de marcha*».³¹ Sense cap mena de dubte, ser vists com una associació paramilitar no afavoria la popularitat dels Exploradors d'Espanya al final d'una dictadura.

L'ESCOLTISME A MENORCA. ORÍGENS, DESENVOLUPAMENT I ACTIVITAT DELS EXPLORADORS (1913-1936)

Com hem dit i hom sap, en l'educació dels joves en el lleure i en el medi natural hi té un paper fonamental el moviment creat l'any 1907 pel militar anglès Robert Stephenson Smith Baden-Powell. Aquest fenomen tingué noms i orientacions diferents en l'àmbit d'influència catalana, tot i que genèricament se'l coneix pel mot «escoltisme». Baden-Powell, convençut de la necessitat d'una regeneració moral de la societat anglesa, creà un moviment per fer dels joves anglesos bons ciutadans, persones de caràcter i útils al país. Ben aviat, aquest moviment es difongué fora d'Anglaterra. Així, per exemple, com hem dit, pel que fa al nostre àmbit territorial més proper, la tardor de l'any 1912 es crearen els dos primers grups escoltes —sota orientació diferent— al Principat, amb els noms de Jovestels i Exploradors Barcelonesos. Tan sols un any més tard, els Exploradors també s'introduïren a Menorca de la mà del militar, escriptor i folklorista maonès Llorenç Lafuente Vanrell i sota l'empara de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic, en què es domicilià un Comitè Local dels Exploradors d'Espanya.³²

²⁹ *Cataluña Escultista*, juny de 1929 (núm. 2), pàg. 18. Citat a: *Ibid.*, pàg. 53.

³⁰ *Cataluña Escultista*, agost de 1929 (núm. 4). Citat a: *Ibid.*

³¹ *Cataluña Escultista*, maig de 1929 (núm. 1), pàg. 5. Citat a: *Ibid.*, pàg. 54.

³² Sobre la introducció de l'escoltisme a Menorca i el seu desenvolupament, així com els lligams amb l'entitat esmentada, vegeu: SEGURA SALADO, JOSEP. «Els exploradors de Menorca». *Revista de Menorca*. Vol. 1978, Maó, pàg. 236-263; i MOTILLA SALAS, XAVIER. «L'Ateneu de Maó i l'educació no formal dels joves: la introducció de l'escoltisme a Menorca (1913-1920)». SERRA BUSQUETS, SESBASTIÀ; SUREDA GARCIA, BERNAT (2003). *Els joves a l'època contemporània*. Actes de les XXI Jornades d'Estudis Històrics Locals. Palma: Institut d'Estudis Balearics, pàg. 267-286.

Fou precisament des d'aquesta entitat cultural, davant la necessitat d'incidir educativament en la joventut més enllà de l'àmbit estrictament escolar, que es plantejà un programa d'educació en el lleure i en l'àmbit natural a través de la introducció de l'escoltisme a l'illa. Aleshores, es crearen, l'any 1913, els Exploradors Maonesos, dependents del Comitè Local dels Exploradors d'Espanya.³³ De fet, la idea d'introduir l'escoltisme a l'illa es començà a gestar des de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó, a través d'alguns afiliats, majoritàriament pertanyents als cossos militars. La primera espurna del moviment cal cercar-la forçosament en la figura del militar i escriptor maonès Llorenç Lafuente Vanrell, qui, el mes de febrer de 1913, ja demanà la creació dels Exploradors d'Espanya, des de la tribuna de l'Ateneu en una conferència

³³ En aquest sentit, i a tall d'exemple, són prou significatives les afirmacions que aquell any, en la sessió d'obertura del curs acadèmic de l'Ateneu, realitzà Llorenç Lafuente Vanrell, prohom de l'escoltisme a Menorca, una vegada que els Exploradors Maonesos eren una realitat, sobre el que significaven per a l'Ateneu i les motivacions que havien dut l'entitat a introduir l'escoltisme en el seu projecte cultural i educatiu: *«Al resumir nuestra existencia social durante el curso anterior y recordar todas las vicisitudes que hemos pasado desde 1904, fecha de la fundación de la Extensión Universitaria, y 1905, en que se fundó el Ateneo, observamos que hemos ido mucho más lejos de lo que esperábamos al iniciar un movimiento que logró agrupar en esta casa la mayor parte de las fuerzas vivas, de las energías que en todos los órdenes van dando cuerpo a las aspiraciones y necesidades de un pueblo. En estas modestas habitaciones se cruzan y conviven para el trabajo los comerciantes e industriales con los orfeonistas, los agricultores con los alumnos de lenguas, de música y de canto, los propagandistas de la Liga Marítima con los socios de la Cruz Roja, los individuos de la Sociedad protectora de la pesca con los del Club de Foot-Balls, afirmó Lafuente sobre el que s'havia aconseguit aplegar a l'Ateneu, abans de prosseguir fent referència al fet que: «algo nos decía que el ciclo de nuestra actividad no estaba completa, que tal vez en nuestras ansias de renovación y de regeneración no habíamos acertado con el verdadero camino al dedicar todos nuestros cuidados a los ciudadanos de hoy sin pensar en los que han de substituirnos mañana. Y he aquí que una nueva institución viene a completar nuestra obra, a satisfacer nuestros deseos, empezando la tarea más abajo, en la infancia misma, para encauzarla, para robustecerla, para hacerla capaz de sus futuros destinos y apta para la compleja ciudadanía moderna. No todo había de ser gravedad y resitura en esta casa. También habían de entrar en ella las risas infantiles para, burla burlando, participar en nuestros trabajos y estimularlos con el ejemplo de su inquieta juventud. El lema de los Exploradores de España es, desde hace diez años, nuestro lema. Por esto os rogamos que, si alguna vez esa infancia bulliciosa interrumpe vuestras lecturas o turba vuestros estudios con su revolotear de pájaros alborozados, si invaden ruidosamente esta casa alterando su habitual reposo, tengáis para ellos una mirada o una sonrisa de cariño y de indulgencia. Son nuestros hijos, hermanos, sobrinos o amiguitos que van al campo a ejercitar sus músculos, a respirar aire puro y a escuchar ideas sanas, o vuelven de aprender cosas útiles que les hagan apreciar los beneficios del trabajo. Hagamos por ellos lo que por nosotros no hizo nadie, y preparemos así una evolución que anule las crisis perturbadoras. Esos muchachos son una organización social que avanza para sanear los cuerpos y almas. ¿No creéis que podemos hacerles sitio a nuestro lado y decirles que están en casa?». LAFUENTE VANRELL, L. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 14 de octubre de 1913. Memoria leída por el Secretario de la Junta Directiva D. Lorenzo Lafuente Vanrell». *Revista de Menorca*. Vol. 1913, Maó, pàg. 308-309.*

intitulada «Los exploradores de España (Boy scouts)».³⁴ Pocs dies després, el diari republicà *La Voz de Menorca* n'insertà a les columnes una ressenya, gràcies a la qual tenim coneixença dels aspectes que tractà, com ara els orígens i objectius de l'escoltisme en el camp de la formació integral dels joves.³⁵ En finalitzar la conferència, Lafuente, que comptava amb el suport de l'Ateneu, instà els assistents perquè sorgís la iniciativa d'organitzar a Maó una secció dels Exploradors d'Espanya.

Poc temps després d'aquesta conferència, l'òrgan d'expressió intern de l'Ateneu —el *Boletín del Ateneo Científico, Literario y Artístico*— es féu ressò que la crida realitzada des de la seva tribuna no havia estat debades, car, a més de mantenir-se el contacte amb Teodoro de Iradier per crear els Exploradors a Maó, diversos oficials de l'exèrcit s'oferiren com a instructors, en unes afirmacions, per part dels editors del butlletí, que evidenciaven la importància del vessant higienicoeducatiu del moviment que li atorgava l'Ateneu.³⁶ Així, doncs, un mes després de la conferència de Lafuente Vanrell, es constituí un Comitè Local dels Exploradors d'Espanya a Maó, amb seu a les dependències de l'Ateneu, com hem dit, en el qual s'integraren personalitats civils i militars.³⁷ Hi ha constància que, a mitjan abril d'aquell any, el Comitè Directiu Nacional dels Exploradors d'Espanya féu una tramesa de cinquanta exemplars dels estatuts i reglaments definitius de la institució, així com també de cinc-cents exemplars abreujats —amb butlletes d'inscripció—, perquè fossin repartits entre els centres educatius de l'illa, a través del Capità d'Estat Major, Julio Guerra. De fet, els dos primers centres escolars de Menorca que integraren l'escoltisme foren els regentats pels mestres mallorquins establerts a Maó, Antoni Juan Alemany i Mateu Fontirroig Jordà.³⁸

³⁴ *Boletín del Ateneo Científico, Literario y Artístico. Suplemento a la «Revista de Menorca»*. Maó, 21 de febrer de 1913, pàg. 1.

³⁵ Per Lafuente Vanrell, l'objecte de la institució no era altra que «enseñar a los muchachos cosas prácticas que puedan serles de gran utilidad en la vida para valerse por sí solos; despertar en ellos nobles sentimientos y anhelos de ser hombres de provecho para la patria, para la sociedad y para sí mismos; inculcarles hábitos de orden, de disciplina, de compañerismo, de altruismo y de limpieza; hacerles valientes, sufridos, leales, honrados, fieles al cumplimiento del deber y de su palabra; en suma: formar su carácter en la edad en que más fácilmente se puede amoldar, a fin de que, por su propio impulso, sean buenos hijos, buenos hermanos, buenos amigos y buenos ciudadanos». *La Voz de Menorca*, Maó, 25 de febrer de 1913, pàg. 1.

³⁶ *Boletín del Ateneo Científico, Literario y Artístico. Suplemento a la «Revista de Menorca»*. Maó, 14 de març de 1913, pàg. 2.

³⁷ *Ibid.*, 27 de març de 1913, pàg. 2-3.

³⁸ *Ibid.*, 17 d'abril de 1913, pàg. 4. Respecte dels mestres esmentats, hem de dir que ambdós representen un clar exponent de la renovació educativa a casa nostra, tot i que malauradament s'han fet pocs estu-

Aquest dos primers grups, formats a les escoles d'Antoni Juan i Mateu Fontirroig, ben aviat començaren a desenvolupar activitats a l'aire lliure. El 24 d'abril de 1913, el butlletí de l'Ateneu es feia ressò de les primeres activitats d'ambdós grups, que ja comptaven amb una norantena d'infants.³⁹ Tan sols cinc dies abans havia quedat constituïda legalment la institució a Maó, alhora que s'intentaven constituir també comitès locals a les poblacions del Mercadal i el Migjorn Gran. Les primeres passes del Comitè Local dels Exploradors d'Espanya format a Maó anaren encaminades a establir vincles amb el Comitè Local de Barcelona.⁴⁰ Així mateix, una altra de les primeres

dis actuals que sobre aquestes dues figures en la nostra malmesa història educativa. Les informacions bibliogràfiques que actualment hi ha sobre el mestre Antoni Juan Alemany són escasses, no obstant això, ja s'hi pot entreveure el paper rellevant que tingué en la renovació pedagògica a Menorca. Fou mestre de la segona Escola Pública de Nens de Maó, a més de ser un punt de referència per als mestres del seu temps. Antoni Juan Alemany introduí els passeigs escolars en la seva pràctica educativa i es dedicà de manera especial als ensenyaments marítics, en un intent de connectar amb la realitat de l'entorn més proper dels alumnes. La seva docència, centrada en l'activitat, es fonamentava en la capacitat d'observació i la creativitat dels alumnes. Com a president de l'Associació de Mestres de Menorca, l'any 1903 organitzà una trobada dels mestres menorquins amb la finalitat d'intercanviar experiències i potenciar aspectes de la pràctica educativa, com, per exemple, l'ensenyament globalitzat, actiu i significatiu i la necessitat d'una educació integral. D'altra banda, Mateu Fontirroig arribà a Menorca per fer-hi el servei militar l'any 1886. En haver acabat els estudis de Magisteri, obrí un col·legi privat d'ensenyament, on aplicà la graduació escolar al principi de segle XX a Maó. Al seu centre, a més d'una escola de pàrvuls i l'ensenyament primari, hi establí classes complementàries dels cursos de Batxillerat i preparava els alumnes que ho desitgessin per ingressar a la carrera militar o en altres branques de l'Administració pública. Fontirroig fou un mestre preocupat per les noves tendències pedagògiques del seu temps; per exemple, el seu centre fou pioner en la introducció, l'any 1914, del mètode Montessori a Menorca, i, també, hi integrà l'escoltisme, com hem dit. En el seu pensament comencem a trobar alguns lligams amb el noucentisme pedagògic català, a més d'una integració del treball manual i de l'autoaprenentatge. Vegeu: MARTÍN JIMÉNEZ, IGNACIO (2000). *El sistema educatiu a Menorca (1800-1939). Una visió estructural*. Ciutadella: Ajuntament de Ciutadella, Institut Menorquí d'Estudis, pàg. 297-299 i 300-305; MOTILLA SALAS, XAVIER. «Educació i família en el mestre Mateu Fontirroig Jordà (1866-1931)». *Educació i Cultura. Revista Mallorquina de Pedagogia*. Palma, 2002 (núm. 15), pàg. 15-29; MOTILLA SALAS, XAVIER. «Antoni Juan Alemany i la renovació pedagògica a Menorca a la primeria del segle XX: els passeigs i les colònies escolars». *La renovació pedagògica. Comunicacions de les XVI Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*. Figueres: Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, Ajuntament de Figueres, Universitat de Girona, 2003, pàg. 99-111.

³⁹ Així fou que s'informà que: «*Los dos grupos ya constituidos de Exploradores Mahoneses salieron al campo el domingo último, en número de unos noventa muchachos, con sus instructores, de quienes recibieron las primeras explicaciones. Efectuaron marchas y ejercicios físicos en los predios de San Antonio y Binisermeña*». *Boletín del Ateneo Científico, Literario y Artístico. Suplemento a la «Revista de Menorca»*. Maó, 24 d'abril de 1913, pàg. 2.

⁴⁰ *Ibid.*, 24 d'abril de 1913, pàg. 2. Els Exploradors Barcelonesos, com hem dit, foren creats la tardor de 1912 sota la direcció del capità de cavalleria Pere Rosselló, i s'expandiren per Barcelona i altres indrets de la geografia catalana dependents dels Exploradors d'Espanya. Tal com han afirmat Josep González-Agápito, Salomó Marquès, Alejandro Mayordomo i Bernat Sureda: «Els Exploradors seran un escoltisme

resolucions del Comitè Local de Maó fou adoptar els òrgans d'expressió de l'Ateneu, la *Revista de Menorca* i el suplement, el *Boletín del Ateneo Científico, Literario y Artístico*, per donar compte de les activitats que duen a terme i també hi inseriren notícies relacionades amb l'escoltisme en general, per difondre'l entre els afiliats de l'entitat.⁴¹

Una de les activitats que es potenciaren més des de la nounada institució a Maó, com no podia ser d'una altra manera, atesa la filosofia del moviment escolta, foren les excursions o activitats a l'aire lliure en general. Hom pot trobar moltes referències en el butlletí de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó sobre les diverses sortides que els Exploradors Maonesos feren a la primera època, com ara excursions a cala la Mesquida, Calascoves, les Canessies, Biniixa i a poblacions veïnes, com les viles d'Alaior i el Mercadal.⁴² Així, per exemple, tenim constància que, el 19 d'agost de 1913, un grup d'escoltes dels Exploradors Maonesos visitaren la colònia escolar que el mestre Antoni Juan Alemany —personalitat, com hem dit, estretament lligada a aquest moviment a casa nostra— dirigia al port d'Addaia.⁴³ Tanmateix, en les sortides freqüents

espanyol pel que fa a orientació i formació. Dirigit majoritàriament per militars que, a més, els proporcionaran material, i estimulats per algunes autoritats provincials i locals, inculcaran els valors patriòtics espanyols entre sectors minoritaris de la joventut». Vegeu: GONZÁLEZ-AGÀPITO, JOSEP; MARQUÈS, SALOMÓ; MAYORDOMO, ALEJANDRO; SUREDA, BERNAT (2002). *Tradicció i renovació pedagògica. 1898-1939. Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 340.

⁴¹ *Boletín del Ateneo Científico, Literario y Artístico. Suplemento a la «Revista de Menorca»*. Maó, 27 de juny de 1913, pàg. 2.

⁴² A tall d'exemple, vegeu: *Ibid.*, 17 de març de 1914, pàg. 2; *Ibid.*, 21 d'abril de 1914, pàg. 4; *Ibid.*, 11 de juny de 1914, pàg. 4; *Ibid.*, 27 d'abril de 1915, pàg. 3; *Ibid.*, 15 de maig de 1915, pàg. 4; *Ibid.*, 24 de maig de 1915, pàg. 2; *Ibid.*, 10 de març de 1916, pàg. 3; *Ibid.*, 28 de març de 1916, pàg. 2.

⁴³ *Ibid.*, 12 de setembre de 1913, pàg. 2. De la visita, n'informà més extensament Julio Guerra en un article a la *Revista de Menorca*: GUERRA, JULIO: «Exploradores de España. Tropa de Mahón. Excursión al puerto de Addaya». *Revista de Menorca*. Maó, vol. 1913, pàg. 282-290. Hom sap que les colònies escolars es perfilaren com un moviment de pedagogia del temps lliure a la darrerietat del segle XIX. La primera que es coneix és la de Zuric (1876), de la mà del clergue M. W. Bion. Anys després es va estendre per altres indrets de la geografia europea, com Alemanya (1878), per iniciativa del dr. Varrentrap, a Frankfurt, Rússia (1882) i França (1883), impulsades per M. Cottinet. A l'Estat espanyol, les colònies foren introduïdes pel Museu Pedagògic Nacional de la mà de l'institucionista Manuel Bartolomé Cossío i les primeres tingueren lloc l'any 1887 a San Vicente de la Barquera. A Mallorca, la primera colònia escolar tingué lloc l'any 1893 al Port de Sóller i el director fou Miquel Porcel i Riera. A Menorca, anys més tard, l'Ajuntament de Maó organitzà la primera colònia escolar, que fou dirigida pel mestre Antoni Juan Alemany l'any 1909. Gràcies que tingueren un gran èxit, aquestes colònies es mantingueren pràcticament durant trenta anys a l'illa. Vegeu: OLIVER JAUME, JAUME (1992). *L'higienisme escolar a Mallorca. Aportacions a la sistematització del seu estudi (1880-1936)*. Palma: Direcció General d'Educació, Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern

dels Exploradors Maonesos a l'aire lliure —com ara la que feren a Calascoves el febrer de 1914—duien a terme activitats pròpies de la institució o, si més no, molt comunes en el moviment escolta, com ara alpinisme, cuina i recollida de fusta i aigua.⁴⁴ Aquell primer any foren freqüents les sortides al camp els diumenges. Ara bé, les excursions no solament es limitaren a sortides d'un dia, com les que hem esmentades fins ara, car hi ha constància que als inicis feren una excursió a Alaïor els dies 31 de maig i 1 de juny de 1914, població on dormiren els Exploradors; hi assistí Antoni Juan Alemany, qui aleshores era el vicepresident del Comitè Local dels Exploradors d'Espanya, i Llorenç Lafuente Vanrell, cap de la tropa de Maó.⁴⁵

Seguí com sigui, una de les activitats que es programaren amb més cura aquests anys, i de la qual n'ha quedat evidència a les pàgines del butlletí de l'Ateneu, foren els actes que, amb motiu de la celebració del segon aniversari de la institució, es realitzaren i perllongaren alguns dies. Inclogueren activitats com ara recitals de poesia per part dels Exploradors, una excursió a la Mesquida, concursos de salts, curses, rastreigs, telegrafia i nusos.⁴⁶

Així mateix, es mereix una menció a part la implicació dels Exploradors Maonesos en la celebració de la Festa de l'Arbre a casa nostra. Es poden consultar nombroses referències al butlletí de l'Ateneu sobre la implicació dels Exploradors Maonesos en la celebració d'aquesta festa a l'illa al llarg dels anys historiat. Sabem que, el gener de l'any 1914, els Exploradors Maonesos feren excursions a la serra de Biniaixa per preparar el terreny per celebrar-hi la Festa

Balear; COLOM, Antoni J. (1984). *D. Miquel Porcel i Riera i els inicis de l'activisme escolar a Mallorca*. Palma: Centre d'Estudis Gabriel Alomar, pàg. 51-63; MOTILLA SALAS, Xavier. «Higienisme i educació en el temps de lleure a la Menorca contemporània: les colònies escolars del port d'Addaia». *Educació i Cultura. Revista Mallorquina de Pedagogia*. Palma, 2004 (núm. 17), pàg. 33-56.

⁴⁴ Vegeu: *Boletín del Ateneo Científico, Literario y Artístico. Suplemento a la «Revista de Menorca»*. Maó, 27 de febrer de 1914, pàg. 2. S'hi ressenya, pel que fa a l'excursió esmentada, que: «El lunes 23, a las doce, los Exploradores de más resistencia, dirigidos por el jefe de tropa señor Lafuente y acompañados de algunos señores asociados, emprendieron una excursión a Calás Covas, donde pernoctaron en una de las cuevas de aquella población troglodita, regresando el martes 24, a las diez y siete, muy satisfechos de su paseo y sin haber sufrido molestias, no obstante lo desapacible del tiempo. Además de la marcha y de la detenida visita a uno de los más curiosos y bellos parajes de la Isla, hicieron prácticas de alpinismo, cocina, acopio de leña y agua y otros servicios propios del Explorador».

⁴⁵ En donà compte, extensament, Julio Guerra, qui aleshores era secretari del Comitè Local de Maó, a la *Revista de Menorca*. Vegeu, en aquest sentit, la crònica: GUERRA, JULIO. «Los Exploradores de España. Excursión de los Exploradores Mahoneses a Alayor los días 31 de mayo y 1º de junio». *Revista de Menorca*. Maó, vol. 1914, pàg. 177-181.

⁴⁶ Vegeu: *Boletín del Ateneo Científico, Literario y Artístico. Suplemento a la «Revista de Menorca»*. Maó, 27 d'abril de 1915, pàg. 3.

de l'Arbre, amb la intenció futura d'anar canviant els llocs o predis on organitzar-la successivament.⁴⁷ Aquell any, la festa fou patrocinada per la Cambra Oficial Agrícola i comptà amb la participació de les autoritats i les escoles, a més de corporacions i entitats diverses.⁴⁸ L'acte, programat per a l'1 de març, fou endarrerit amb motiu de la festa de la jura de bandera, a la qual foren convidats els Exploradors; aquest fet és, per tant, bastant significatiu de la forta presència i influència dels cossos militars en l'escoltisme menorquí durant l'època historiada suara.⁴⁹ De fet, Llorenç Lafuente Vanrell fou l'encarregat de pronunciar una conferència —a les dependències de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic— per als Exploradors Maonesos sobre el significat i la transcendència de la cerimònia de la jura de bandera a la qual havien estat convidats amb anterioritat.⁵⁰ Aquest primer any s'arribaren a plantar cent pins en diumenges successius del mes de març.⁵¹ L'any següent repetiren l'acte a Biniaxa i hi plantaren vuitanta arbres.⁵²

⁴⁷ *Ibid.*, 30 de gener de 1914, pàg. 2. En el butlletí s'informà que: «En las excursiones efectuadas últimamente a la sierra de Biniaxa, procedieron los exploradores a preparar el terreno y abrir los hoyos necesarios para plantar pinos silvestres (pinus halepensis), que es la especie más apropiada y que adquiere más rápido desarrollo en esta Isla. De ellos se ha hecho un pedido a la "Jefatura del Distrito Forestal de Barcelona, Gerona y Baleares", para celebrar oficialmente y de una manera práctica la fiesta del árbol, en armonía con el reglamento de esta institución nacional. El Comité local ha acordado que se efectúen anualmente las plantaciones sucesivas en diferentes fincas, previo acuerdo con sus propietarios, a fin de dar cumplimiento al Código del Explorador, que recomienda amor a los árboles y a las plantas, dejando al propio tiempo en torno de esta ciudad una positiva huella de la labor constante de nuestros boy scouts. Para apoyar su acción en la del Estado, el Comité reproducirá y divulgará oportunamente la última Circular de la Dirección general, por medio de la cual el Ministerio de Fomento atiende al de la arboricultura, tan descuidada en este país. Juzga el Comité de los Exploradores que al seguir la norma establecida por todos los Comités de España, enseñando prácticamente a la infancia el modo de aumentar la riqueza agrícola, cumple uno de sus múltiples deberes y por esto le dedica particular atención».

⁴⁸ *Ibid.*, 16 de febrer de 1914, pàg. 2.

⁴⁹ *Ibid.*, 27 de febrer de 1914, pàg. 1.

⁵⁰ *Ibid.*, 21 de març de 1915, pàg. 1.

⁵¹ Vegeu: *Ibid.*, 6 de març de 1914, pàg. 1; *Ibid.*, 14 de març de 1914, pàg. 1 i 4, i, també, *Ibid.*, 17 de març de 1914, pàg. 2. A més, tant de la Festa de l'Arbre d'aquell any com dels preparatius previs, en donà compte a la *Revista de Menorca*, més extensament, en una crònica específica, Julio Guerra, secretari del Comitè Local dels Exploradors d'Espanya de Maó. Vegeu: GUERRA, JULIO. «Exploradores de España». *Revista de Menorca*, Maó, vol. 1914, pàg. 62-63; GUERRA, JULIO. «Exploradores mahoneses. La Fiesta del Arbol». *Revista de Menorca*, Maó, Vol. 1914, pàg. 84-88.

⁵² Tot i que abans els Exploradors es dirigiren a la vila d'Alaior: «El último domingo de febrero los Exploradores Mahoneses efectuaron un recorrido de 30 kilómetros, asistiendo a la fiesta del árbol celebrada en Alayor, donde fueron muy agasajados, y marchando luego a Biniaxa para plantar ochenta pinos regalados por el Excmo. Señor General don Germán Brandeis». *Boletín del Ateneo Científico, Literario y Artístico. Suplemento a la «Revista de Menorca»*. Maó, 10 de març de 1916, pàg. 3.

Altres activitats destacades dels Exploradors Maonesos en aquests anys foren les pràctiques agrícoles i els esports. Així, per exemple, i pel que fa als esports, sabem que, cap al març de l'any 1917, un equip dels Exploradors Maonesos es traslladà a Alaior per disputar un partit de futbol.⁵³ A Menorca, el primer equip de futbol el creà la Secció d'Esports i Excursions de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic, cosa que fou rellevant no solament per la introducció d'aquest esport a l'illa, sinó sobretot per la importància formativa que tenia, vessant que l'Ateneu destacava i que volgueren desenvolupar els Exploradors Maonesos amb la pràctica d'aquest esport. A més, també en la promoció dels esports, cal dir que el Comitè Local dels Exploradors llogà un local al moll de Cala Figuera per fer-hi reunions l'estiu de l'any 1914, en què retenien practicar esports marítims i, amb aquesta intenció, també havien llogat embarcacions.⁵⁴ Així mateix, en relació amb les tasques agrícoles, hi ha constància que, els anys compresos entre 1914 i 1916, els Exploradors Maonesos pogueren disposar de l'usdefruit de dues tanques del predi de Binifadet, a Sant Lluís, per desenvolupar-hi activitats agrícoles.⁵⁵

Finalment, com hem dit, els trets distintius dels Exploradors d'Espanya en general, i els maonesos no en foren cap excepció, foren l'espanyolisme i el militarisme. Hom sap que Robert Baden-Powell incorporà elements cerimonials a l'escoltisme provinents del món militar, com, per exemple, els uniformes, les formacions, les hissades de bandera, etc. De fet, Baden-Powell fou un militar i s'ha de tenir en compte que l'exèrcit comporta una ritualització essencial —l'uniforme, la bandera, el canvi de guàrdia, etc.— i que, per tant, una part del ritual escolta tingué aquest tarannà. Ara bé, el que el pare de l'escoltisme volgué transmetre amb el seu moviment no coincidí del tot amb els valors militars. Hem de tenir en compte que Baden-Powell visqué, com hem dit, experiències com la defensa de l'assetjament de la petita ciutat de Mafeking, a les planures de l'Àfrica, durant dos-cents disset dies, i per a la qual hagué de recórrer a l'organització dels infants perquè ajudessin en totes les tasques possibles. Experiències com aquestes el feren descobrir altres línies d'acció com que la capacitat d'iniciativa havia d'estar per sobre de la disciplina.⁵⁶ És possible que el moviment dels Exploradors d'Espanya en general fes una interpretació

⁵³ *Ibid.*, 23 de març de 1917, pàg. 2.

⁵⁴ *Ibid.*, 17 de març de 1914, pàg. 2.

⁵⁵ *Ibid.*, 21 d'octubre de 1914, pàg. 4.

⁵⁶ Vegeu: FONT I PLANA, JORDI (2002). *Del joc a la festa. Escoltisme catòlic català (1930-1980)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 26.

encara més militarista del mètode de R. Baden-Powell. No obstant això, creiem que cal interpretar la introducció de l'escoltisme a Menorca, encara que des d'un principi optés per la modalitat dels Exploradors, en el marc d'unes idees pedagògicament progressistes. La implicació en el projecte, a Maó, de mestres renovadors —com ara Antoni Juan Alemany i Mateu Fontirroig Jordà— ens fa pensar que els valors educatius en l'escoltisme menorquí dominaren per sobre dels valors de disciplina i subordinació. En aquest sentit, la cerimònia militarista esdevingué un instrument al servei del caràcter, més que una finalitat en si mateixa o un instrument per aconseguir subordinació i obediència.

Segui com sigui, sobre aquests punts, la cerimoniositat i la militarització del moviment, hom pot trobar moltes referències al butlletí de l'Ateneu al llarg dels anys que hem analitzat. De fet, actes com la promesa de l'explorador i les donacions per part de famílies benestants d'equipament per als exploradors menys afavorits socioeconòmicament —amb la càrrega simbòlica consegüent— hi protagonitzen un bon nombre de notícies.⁵⁷ Així és que, a tall d'exemple, pel que fa als actes de promesa dels Exploradors —entesos com un element motivador del progrés personal i del compromís, més que no pas com un acte de subordinació—, el butlletí de l'Ateneu es féu ressò de la iniciativa de tres exploradors, qui, davant el fet d'haver d'abandonar l'illa l'octubre de 1913, no volgueren partir-ne si abans no feien la promesa davant la resta de companys d'instrucció, tot i avançar-se a l'acte de la promesa col·lectiva programat per al desembre d'aquell any.⁵⁸ Aquest acte, la realització de la promesa col·lectiva, tenia molta importància i transcendència pel Comitè

⁵⁷ En aquest sentit, el butlletí es féu ressò de la donació, per part de Camil·la Fabra, de la bandera als Exploradors Maonesos, la qual fou brodada per Catalina Narváez. El lliurament de la bandera es féu en un acte públic al predi de Sant Antoni, propietat de la donant, amb la presència de la banda de música del reglament d'infanteria de Maó, les autoritats, els socis d'honor, etc. Això a banda, una altra donació que els feren prou significativa de l'elevat grau de militarització del moviment a casa nostra, i que fou recollida a les pàgines del butlletí de l'Ateneu, consistí en una escopeta de saló perquè els exploradors poguessin fer exercicis de tir. En aquest elevat component cerimoniós, també hi tingueren un paper molt important la simbologia dels vestits i l'equipament en general, com a tret distintiu del moviment. Així doncs, al butlletí també hi aparegué la donació d'un capot d'explorador per part d'Aurèlia Baster de Rodríguez per a un explorador, la família del qual no es pogué permetre comprar-lo. Així mateix, Martina Landino de Domènech i Júlia Bermán de Landino, dames protectores dels Exploradors Maonesos, feren donació d'un vestit complet d'explorador perquè fos adjudicat a qui es considerés oportú. A més, les senyores Manella de Victory i Llambias de Mir obsequiaren el Comitè Local de Maó amb un escut per a la façana del domicili social. Vegeu: *Boletín del Ateneo Científico, Literario y Artístico. Suplemento a la «Revista de Menorca»*. Maó, 12 de setembre de 1913, pàg. 2; *Ibid.*, 23 de setembre de 1913, pàg. 2; *Ibid.*, 4 de gener de 1914, pàg. 2; *Ibid.*, 9 de febrer de 1915, pàg. 2; *Ibid.*, 21 d'octubre de 1914, pàg. 4, i *Ibid.*, 24 de novembre de 1914, pàg. 2.

⁵⁸ *Ibid.*, 13 d'octubre de 1913, pàg. 2.

Local dels Exploradors d'Espanya de Maó, i, per tant, hi volien donar la màxima solemnitat que fos possible.⁵⁹ El diumenge, 21 de desembre de 1913, es féu, a l'Explanada de Maó, la primera promesa col·lectiva reglamentària, acte al qual foren convidats les autoritats, els socis d'honor i els familiars en una cerimònia pública; també hi fou present la música del regiment d'infanteria de Menorca, i els Exploradors Maonesos feren demostració d'alguns treballs davant el públic assistent.⁶⁰ L'estiu de 1914 es programaren exàmens d'aspirants a exploradors de tercera, així com la promesa dels nous exploradors que el mes d'agost romangueren a la colònia del Port d'Addaia sota la direcció del mestre mallorquí Antoni Juan Alemany.⁶¹

L'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó allotjà a les seves dependències el Comitè Local dels Exploradors d'Espanya fins l'any 1915, en què aquest passà a denominar-se Consell Local. El Consell Local dels Exploradors d'Espanya de Maó suspengué les seves activitats, i els grups o tropes d'exploradors que en depenien, a les primeries de la dècada dels anys vint del segle passat. No seria fins uns anys més tard, cap el maig de 1925, ja en plena dictadura primoriverista, que el Consell Local dels Exploradors d'Espanya de Maó es reorganitzà de bell nou i reprenqué l'activitat una altra vegada, com en la primera època, estretament lligat a l'Ateneu al qual devia la introducció a l'illa —etapa que es perllongà fins que esclatà la Guerra Civil.⁶² Així és que, el 5 de maig de 1925, a instància de qui aleshores era el delegat del Govern a

⁵⁹ *Ibid.*, 12 de desembre de 1913, pàg. 2. La nota informativa publicada al butlletí sobre l'acte de promesa programat aquell any diu: «El comité local de esta Asociación en nuestra ciudad, se propone celebrar, el domingo 21 del corriente mes, la promesa reglamentaria, precisa para poder ostentar la insignia de explorador de tercera. Dicho acto habrá de ser una fiesta, a la que se piensa dar la mayor solemnidad posible, dada su importancia y trascendencia».

⁶⁰ *Ibid.*, 20 de desembre de 1913, pàg. 2.

⁶¹ *Ibid.*, 24 de juliol de 1914, pàg. 2. A l'acte de promesa d'aquell any, els Exploradors Maonesos observaren el cap de tropa, Llorenç Lafuente Vanrell, amb un bastó de camp amb la insignia dels Exploradors d'Espanya (*Ibid.*, 29 de novembre de 1914, pàg. 2; també se'n féu ressò la *Revista de Menorca*, en una crònica signada per J. Guerra. Vegeu: GUERRA, JULIO. «Exploradores de España. Promesa colectiva». *Revista de Menorca*. Maó, vol. 1914, pàg. 17-20. De fet, Lafuente, com ja hem dit, és una personalitat destacada en el moviment escolta a casa nostra i fou objecte d'un altre homenatge dos anys més tard, quan li fou concedida, a proposta del Consell Nacional dels Exploradors d'Espanya, la creu de l'Ordre Civil d'Alfons XII, per la seva tasca com a cap de la tropa dels Exploradors Maonesos. Vegeu: *Boletín del Ateneo Científico, Literario y Artístico. Suplemento a la «Revista de Menorca»*. Maó, 14 de juliol de 1916, pàg. 4; i *Ibid.*, 22 de setembre de 1916, pàg. 4.

⁶² Així fou que en el butlletí de l'entitat, el 27 de juny de 1925, s'informà que s'hi domicilià el Consell Local dels Exploradors d'Espanya —com ja hi estigué a la primera etapa. Vegeu: *Ibid.*, 27 de juny de 1925, pàg. 2. El Consell Local dels Exploradors d'Espanya aparegué a la capçalera del butlletí de l'entitat com a entitat o societat domiciliada o federada a l'Ateneu, entre el juny de 1925 i l'abril de 1936.

Menorca, el comandant Lluís de Uhler i Taltavull, es reuniren al seu domicili Joan F. Taltavull i Galens; els militars Vicenç Rodrigo Vinent, Llorenç Lafuente Vanrell, Julio Garrido Ramos i Josep Cotrina Ferrer; els mestres i professors Mateu Fontirroig Jordà, Francesc Cardona Carreras, Emiliano Castaños Fernández, Joan Hernández Mora i Francesc Seguí Coll; a més de Jenaro Vives Montserrat, Frederic Pons Fargas, Pere Sintès Rotger i Antoni Pons Mercadal, que constituïren el Consell de l'Alt Patronat i el Consell Tècnic que havien de formar el Consell Local dels Exploradors d'Espanya de Maó.⁶³

Una vegada que el Consell Local de Maó es formà i es tornà a domiciliar a l'Ateneu Científic, Literari i Artístic, el Consell dels Exploradors d'Espanya volgué agrair públicament a l'entitat esmentada la concessió de dependències per al seu local social.⁶⁴ Sembla que la represa de les activitats en aquesta segona època no fructificà de tot d'una.⁶⁵ Tanmateix, no fou fins el 30 de gener de 1926 que tingueren lloc, a l'Ateneu Científic, Literari i Artístic, els exàmens per als aspirants a exploradors de tercera classe, davant el Consell Tècnic de Maó i sota la presidència del president del Consell de l'Alt Patronat. Una vegada que acabaren els exàmens, els Exploradors cantaren l'himne oficial de la institució, alhora que foren felicitats per Antoni Victory Taltavull, com a batle de Maó i president de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic.⁶⁶ Els mesos posteriors la represa de les activitats dels Exploradors Maonesos era una evidència, car el

⁶³ ARXIU DE LA DELEGACIÓ DEL GOVERN A MENORCA. SERIE D'EXPEDIENTS DE SOCIETATS [ADG-SES]. Expedient 688. Certificació de la constitució del Consell Local dels Exploradors d'Espanya, de Maó, 9 de maig de 1925. El Consell de l'Alt Patronat quedà compost per Joan F. Taltavull (president), Vicenç Rodrigo Vinent (tresorer), Llorenç Lafuente Vanrell (secretari), Mateu Fontirroig Jordà, Julio Garrido Ramos i Francesc Cardona Carreras (vocals). A més, Josep Cotrina Ferrer en fou nomenat delegat pel Ministeri de Guerra; Emiliano Castaños Fernández, pel d'Instrucció Pública, i Jenaro Vives Montserrat, pel de Governació. Així mateix, Frederic Pons Fargas fou nomenat metge de la institució. El Consell Tècnic quedà format per Pere Sintès Rotger (cap de la tropa), i Francesc Seguí Coll, Joan Hernández Mora i Antoni Pons Mercadal (instructors). Altres persones de les quals hom té constància que s'implicarien en el Consell Local dels Exploradors d'Espanya, en aquesta segona època a casa nostra i en anys posteriors, a través de la documentació existent a l'Arxiu de la Delegació del Govern a Menorca, foren Diego Botella Navarro (vocal els anys 1927 a 1929) i Ferran Jansà Guardiola (secretari en el mateix període).

⁶⁴ *Boletín del Ateneo Científico, Literario y Artístico. Suplemento a la «Revista de Menorca»*. Maó, 7 d'agost de 1925, pàg. 2.

⁶⁵ El butlletí de l'Ateneu informà, l'agost de 1925, que: «*El nuevo Consejo de Alto Patronato continua su labor de reconstituir en nuestra ciudad la patriótica como útil institución para nuestra juventud* [referint-se als Exploradors d'Espanya]». Alhora, recordava que: «*Ya quedan inscritos buen número de muchachos, que muy en breve completarán el grupo 1º y es de esperar que con la entrada del otoño veamos de nuevo como la simpática Tropa cruza nuestras calles. Fíjense los padres de familia en las grandes ventajas que hoy ofrecen los exploradores, perfectamente reglamentados en toda España*». *Ibid.*, 26 d'agost de 1925, pàg. 2.

⁶⁶ *Ibid.*, 19 de febrer de 1926, pàg. 2.

28 de febrer, a la terrassa de la Lliga Marítima, havien fet la promesa vint-i-dos exploradors de tercera classe, que efectuaren alguns exercicis, i el Consell Local dels Exploradors d'Espanya obsequià tots els participants amb una bereneta; així mateix, l'1 de març, el grup d'Exploradors endegat féu un passeig d'anada i tornada a Alaior. Per aquelles dates, el nombre d'aspirants inscrits ascendia ja a setanta. A més, fruit dels lligams restablerts amb el Comitè dels Exploradors d'Espanya de Barcelona, es preveia que els Exploradors Barcelonesos visitarien els de Maó el maig o el juny d'aquell any.⁶⁷ Així mateix, el 22 de març de 1926 s'examinaren a l'Ateneu, per tercera vegada en poc més de dos mesos aquell any, vint-i-nou aspirants a exploradors de tercera classe; assistiren a l'acte el cap accidental de la tropa i una representació del Consell de l'Alt Patronat. Els aspirants foren aprovats i es preveia fer-los la imposició dels distintius i celebrar l'acte de la promesa el 23 d'abril, festa de Sant Jordi, patró dels Exploradors. Aleshores, el nombre d'exploradors inscrits ascendia a vuitanta. Per aquelles dates, els Exploradors Maonesos havien realitzat diverses excursions —el 20 de març en feren una al Castell i el 4 i 5 d'abril una altra al Mercadal.⁶⁸

L'octubre de 1926, el Consell Local dels Exploradors d'Espanya, tot i continuar domiciliat legalment a l'Ateneu Científic, Literari i Artístic, llogà un local al carrer d'Alfons III, que havia d'esdevenir el «quarter de la tropa».⁶⁹ Aquell any, el 12 d'octubre, els Exploradors i els infants de les escoles públiques i els col·legis privats participaren en la celebració de la Festa de la Raça, patrocinada per l'Ajuntament —fet que es repetiria en la celebració de l'esmentada festa l'any següent.⁷⁰

Pel que fa aquesta segona època dels Exploradors a casa nostra, els òrgans d'expressió de l'Ateneu —tant la *Revista de Menorca* com el butlletí— recullen

⁶⁷ Tots aquests fets feren que, el març de 1926, des del butlletí es congratulessin que: «*Esta patriótica institución, que hace pocos meses fué restaurada en nuestra ciudad, parece que va felizmente tomando incremento de día a día. Los esfuerzos de los Consejos de Alto Patronato y Técnico se traducen en resultados prácticos*», alhora, es recordava que: «*No deben olvidar los padres de familia las grandes ventajas que para la juventud reporta su ingreso en la Institución, incluso el aborro de seis meses de servicio militar, para aquellos que perseveren en las filas de los Exploradores*». *Ibid.*, 19 de març de 1926, pàg. 3-4. La visita dels Exploradors Barcelonesos finalment es concertà per als dies 24 i 25 de maig d'aquell any, i s'esperava que n'hi acudissin un centenar. *Ibid.*, 9 de maig de 1926, pàg. 2.

⁶⁸ *Ibid.*, 8 d'abril de 1926, pàg. 2. De fet, el 23 d'abril d'aquell any, es realitzà l'acte de la promesa i la imposició de distintius als exploradors aprovats el 22 de març a la sala d'actes de l'Ajuntament. Vegeu: *Ibid.*, 23 d'abril de 1926, pàg. 2.

⁶⁹ *Ibid.*, 10 d'octubre de 1926, pàg. 4.

⁷⁰ A partir del programa publicat d'ambdues celebracions, hom té constància que els Exploradors i els infants de les escoles havien de cantar l'himne a la bandera, acompanyats de la banda municipal Vegeu: *Ibid.*, 10 d'octubre de 1926, pàg. 1; *Ibid.*, 10 d'octubre de 1927, pàg. 1-2.

menys informacions que a la primera època, abans comentada, especialment pel que fa a les sortides, excursions i activitats en general del moviment. No ens atreviríem a atribuir-ho a una manca d'arrelament o activitat per part seva, sinó més aviat a una manca d'interès a publicitar-ho, com en anys precedents, en les publicacions de l'entitat en la qual restaven federats o domiciliats.⁷¹

Gràcies a les poques informacions recollides al butlletí de l'Ateneu, hom sap que en aquell temps, a la sala de lectura de l'Ateneu hom podia consultar *El Explorador* (Madrid) —òrgan de la institució nacional dels Exploradors d'Espanya— així com també *Exploradores de España*, butlletí mensual dels Exploradors de la província d'Alacant.⁷² Així mateix, l'Ateneu Científic, Literari i Artístic rebé la visita, l'abril de 1928, de Carlos de Cifuentes —comandant d'artilleria i cap de la tropa dels Exploradors de Barcelona—, Ernest George —instructor escolta del comtat de Kent (Anglaterra)— i Carles Kühn, Albert Herret i Manuel Sabugo —instructors dels Exploradors Barcelonesos —mostra evident dels lligams que havien establert amb els Exploradors Barcelonesos.⁷³ L'última notícia que publicà el butlletí de l'Ateneu sobre els Exploradors Maonesos feia referència al fet que l'1 de juny de 1935 s'instal·laren al local de la Representació del Tir Nacional de Maó —entitat també federada a l'Ateneu i en què participaren alguns dels militars que formaven part del Consell de l'Alt Patronat dels Exploradors d'Espanya de Maó.⁷⁴ El moviment escolta a Menorca desaparegué quan esclatà la Guerra Civil —car s'ha de tenir present que aleshores molts dels caps i dirigents eren militars lli-

⁷¹ Cal tenir en compte, a més, que a les acaballes de la Dictadura primoriverista i els primers anys de la Segona República, la patrulla Lleó, probablement la més important d'aquesta segona època de l'escoltisme a Maó, edità un full intítulat *El Scout*, en què inseriren informacions de les activitats que als inicis portà a terme aquest grup escolta maonès; amb el temps, esdevindria el butlletí oficial de l'escoltisme maonès. Així és que hom té constància que, entre l'abril de 1929 i l'octubre de 1933, es publicà, a la impremta de M. Sintes Rotger de Maó, *El Scout. Portavoz de la patrulla del León*, del qual se sap que se n'editaren 38 números. De periodicitat variable, l'any 1929 s'editen els números 1 a 12; el 1930, del 14 al 25; el 1931, del 26 al 30; el 1932, del 31 al 37, i el 1933, el 38.

⁷² *Boletín del Ateneo Científico, Literario y Artístico. Suplemento a la «Revista de Menorca»*. Maó, 25 de març de 1927, pàg. 2; *Ibid.*, 4 de març de 1928, pàg. 2.

⁷³ *Ibid.*, 20 d'abril de 1928, pàg. 3.

⁷⁴ *Ibid.*, 19 de juny de 1935, pàg. 2. S'hi donà compte que: «Desde 1 del presente mes la agrupación ha quedado instalada en el local del "Tiro Nacional", calle de Santa Ana, núm. 4, donde dispone de mejor alojamiento que el que ocupó hasta dicha fecha. El día 7 fué visitada la Agrupación por el excelentísimo señor don José Miaja, General de Brigada, perteneciente a la Comisaría Nacional residente en Madrid. El señor Miaja recorrió los locales, celebró su instalación y dirigió la palabra a la Junta, Instructores y Exploradores, que se hallaban en el local por razón de sus respectivas funciones, manifestándoles la complacencia con que la Comisaría sigue su persistente labor y alentándoles a continuarla».

gats al conservadorisme maonès, fet que motivà que el moviment no tingués l'aprovació de les autoritats d'aquell temps.

A TALL DE CLOENDA

Hom pot comprovar, per tant, a tall de síntesi, que a Menorca, l'escoltisme, tant a la primera època —compresa entre els anys 1913 i 1921— com a la segona —que anà des del 1925 al 1936—, tingué uns lligams estrets amb l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó, entitat des de la qual s'introduí a l'illa i en la qual es domicilià el Comitè o Consell Local de Maó dels Exploradors d'Espanya. Així fou que, amb la voluntat d'incidir educativament en la joventut més enllà de l'àmbit estrictament escolar, l'Ateneu plantejà un programa d'educació en el lleure i en l'àmbit natural, a través de la introducció del moviment escolta a l'illa, amb la creació, l'any 1913, del Comitè Local dels Exploradors d'Espanya —a instància del militar Llorenç Lafuente Vanrell. Ben aviat, personalitats lligades a l'Ateneu de Maó i pertanyents als cossos militars de Menorca feren seu el moviment tot militaritzant-lo ostensiblement. Aquest fet és ben evident, si ens atenem a la modalitat d'escoltisme adoptada: la dels Exploradors d'Espanya, que, com hom sap, foren l'opció militarista i espanyolista del moviment escolta arreu de l'Estat. No obstant això, el seu desenvolupament inicial a Menorca ha de ser entès en el marc d'unes idees pedagògicament renovadores, car altres persones lligades al moviment, i provinents del món de l'educació, com ara Antoni Juan Alemany i Mateu Fontirroig Jordà, integraren l'escoltisme en llurs centres educatius. De fet, els dos primers grups d'Exploradors creats a Maó foren precisament els dels mestres pedagògicament renovadors que hem esmentat; per tant, caldria considerar-les —juntament amb les colònies escolars—les primeres espurnes, fora de l'àmbit estrictament escolar, de pràctiques educatives del moviment de l'Escola Nova a casa nostra. Aquest primer període o època del moviment escolta a casa nostra cal considerar-lo, possiblement, el més fructífer i interessant des d'un punt de vista educatiu. Sigui com sigui, el moviment entrà en declivi fins que l'any 1921 va desaparèixer. No tornà a reprendre les activitats fins l'any 1925, en plena dictadura primoriverista, sota l'aixopluc de les autoritats del moment; va ser una segona època del moviment escolta a casa nostra en què també s'adheriren alguns mestres i professors d'institut —Mateu Fontirroig Jordà, Francesc Cardona Carreras, Emiliano Castaños Fernández, Joan Hernández Mora i Francesc Seguí Coll.

L'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó es plantejà un programa d'educació en el lleure i en l'àmbit natural a través de la introducció del moviment escolta a l'illa i creà, l'any 1913, el Comitè Local dels Exploradors d'Espanya. A la imatge, els Exploradors Maonesos en una de les activitats que organitzaren (Col·lecció Xavier Martín. Arxiu de la Imatge i el So de Menorca).

Una de les activitats que el moviment escolta potencïà més van ser, com hom sap, atesa la seva filosofia, les excursions o activitats a l'aire lliure en general. A la imatge, els Exploradors Maonesos en una de les freqüents excursions; en aquest cas, a la cala la Mesquida (Fons Salvador Almirall. Arxiu de la Imatge i el So de Menorca).